

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Баранов С. О.

У статті проведено дослідження комплексу теоретичних і практичних питань сучасного стану оперативно-розшукового запобігання злочинам ОВС України на транспорті. На основі аналізу праць вчених визначено сутність і зміст поняття оперативно-розшукового запобігання, його місце в системі протидії злочинності.

Ключові слова: транспорт, оперативно-розшукове запобігання злочинам, попередження злочину, припинення злочину, профілактика злочинів на транспорті, заходи запобігання вчинення злочинів на транспорті.

В статье проведено исследование комплекса теоретических и практических вопросов современного состояния оперативно-розыскного предупреждения преступлений ОВД Украины на транспорте. На основе анализа трудов ученых определена сущность содержания понятия оперативно-розыскного предупреждения, его место в системе противодействия преступности.

Ключевые слова: транспорт, оперативно-розыскное предупреждение преступлений, предупреждение преступлений, пресечение преступления, профилактика преступлений на транспорте, меры предотвращения совершения преступлений на транспорте.

In the article a study of complex of theoretical and practical questions of the modern state of the operatively-search warning of crimes of OVD of Ukraine is undertaken on a transport. On the basis of analysis of labours of scientists essence and maintenance of concept of the operatively-search warning, his place, are certain in the system of counteraction of criminality.

Keywords: transport, operatively-search warning of crimes, prevention of crime, suppression of crime, prophylaxis of crimes on a transport, measure of prevention of committing crime on a transport.

Користування послугами транспорту є невід'ємною частиною життя громадян України. Безпека, добробут, стабільність практично всього населення України залежить від рівня його захисту в одній з провідних галузей народного господарства - транспорті.

За дослідженням вчених і повідомленнями мас-медіа в Україні, останнім часом існує чимало причин загострення, ускладнення й негативації криміногенної ситуації, зокрема на транспорті. По-перше, вони криються в економічних, соціальних негараздах, низьких темпах реформування суспільства, кризових процесах, у недостатній ефективності роботи центральних, місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та правоохоронних органів. Діяльність останніх переважно орієнтована на розкриття й розслідування вже вчинених злочинів, а не на їх запобігання через вплив на причини й умови злочинів і за відсутності належної й системної управлінської та організаційної роботи в цьому напрямку.

В останні роки важливим напрямком діяльності з удосконалення правоохоронної практики є теоретична

розробка проблем боротьби з окремими видами злочинів на транспорті шляхом використання засобів оперативно-профілактичного запобігання.

Попередження злочинів - досить складна соціальна діяльність, про що свідчить і сама термінологія. Так, слово „попередження” з грецької означає „попереджувальний, запобіжний”. Крім термінології „попередження злочинів”, часто використовуються й такі терміни, як „профілактика”, „запобігання”, „припинення”. Якщо проаналізувати кримінологічну літературу, то немає жодного концептуального пояснення відповідних понять та їх співвідношення, оскільки вказані терміни використовуються не тільки в кримінологічному аспекті, а й, наприклад, у медичній практиці, а саме: як заходи, спрямовані на забезпечення високого рівня здоров'я й недопущення захворювань.

Крім попередження загальнокримінальних злочинів, актуальним є попередження злочинів у сфері транспортної діяльності, яким безпосередньо займаються уповноважені на те суб'єкти, серед яких особливе місце відводиться оперативним підрозділам транспортної міліції, що за специфікою своєї роботи не тільки викривають злочини, але здійснюють оперативно-розшукову профілактику.

Питаннями оперативно-розшукового попередження або профілактики займалися й продовжують займатися ряд науковців, серед яких можна виділити Є.А. Дидоренка, О.М. Джужу, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, О.Г. Кальмана, А.Г. Лекаря, О.М. Литвинова, С.С. Овчинського, М.Л. Шелухіна, О.О. Юхно та інших, але питання оперативно-розшукового запобігання злочинам у сфері транспорту в діяльності оперативних підрозділів є доволі новим напрямом дослідження й залишається ще недостатньо вивченим.

Запобігання злочинам у сфері транспорту - складний процес, його зміст відрізняється від інших видів правоохоронної діяльності. При цьому виділяють ряд складових частин, а саме: профілактика, попередження та припинення злочинів на транспорті. Кожний з цих елементів є відносно самостійним, але всі вони взаємопов'язані й мають одну мету - не допустити вчинення злочину.

Специфіка правоохоронної діяльності з запобігання вчиненню злочинів на транспорті визначається специфікою діяльності самого транспортного комплексу й визначених завдань, розмаїтістю транспортної інфраструктури, наявністю спеціальних підрозділів транспортної міліції, що провадять оперативно-розшукову діяльність на транспорті, характером зовнішніх і внутрішніх загроз, а також тяжкістю наслідків злочинного втручання в діяльність транспорту. Із цих позицій доцільне введення в науковий обіг таких категорій, як запобігання вчиненню злочинів на транспорті й запобігання вчиненню злочинів на транспорті оперативно-розшуковими засобами.

Під діяльністю з запобігання вчиненню злочинів на транспорті слід розуміти невід'ємну складову загальної системи соціального, криміналістичного й кримінологіч-

ного запобігання держави в транспортній сфері, що вважається як об'єктивно-суб'єктивний стан захищеності прав, обов'язків і законних інтересів особи, суспільства й держави від злочинних посягань і загрози таких посягань, джерелами яких постають явища, які спрямовані на дестабілізацію функціонування транспортних засобів і об'єктів транспортної інфраструктури, та тим чи іншим чином пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними діяннями, кримінальною діяльністю, інтересами криміналітету, а також усвідомлення учасниками транспортних правовідносин своєї захищеності.

Розглянемо в нашому дослідженні відмінності попередження від профілактики, запобігання та припинення.

Зупинимося на визначенні змісту терміну „попередження”. У новому тлумачному словнику української мови під попередженням розуміється наперед зроблене повідомлення про що-небудь; застереження проти чого-небудь [1], а в словнику української мови “попередження” тлумачиться як запобігання вияву чого-небудь небажаного [2].

З кримінологічного погляду, попередження правопорушень - це система загальних і спеціальних заходів, що застосовуються органами державної влади, громадськими організаціями, правоохоронними органами з метою нейтралізації, ослаблення чи усунення факторів, що спричиняють злочини й інші правопорушення, чинення впливу на потенційних правопорушників для того, щоб утримати їх від учинення протиправних дій.

У кримінологічній науці під попередженням злочинів розуміється - особливий вид соціального управління, який покликаний забезпечити безпеку правоохоронних цінностей і полягає в розробці й здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення й усунення детермінанту злочинності (тобто чинників (факторів) у різних сферах і на різних рівнях суспільного життя, що зумовлюють злочинність), а також справляння запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [3].

Отже, оперативно-розшукове попередження злочинів у сфері транспорту є діяльністю оперативних підрозділів з використанням оперативно-розшукових сил, засобів, заходів і методів на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють їх вчиненню [11].

Запобігання (згідно з новим тлумачним словником української мови) - це недопущення чогось, що заздалегідь готується [1].

В юридичній енциклопедії запобігання злочинності характеризується як соціальна діяльність, що полягає в усуненні причин і умов злочинності, є різновидом соціального контролю та соціальної профілактики антигромадської поведінки, зокрема тієї, що проявляється в здійсненні злочинів.

Залежно від ступеня сформованості причин і умов злочинної поведінки й пов'язаної з цим моментом їх реалізації, запобігання злочинну поділяється на: 1) запобігання, що здійснюється до формування злочинного умислу; 2) запобігання, що відбувається після формування злочинного умислу до початкового вчинення злочинну; 3) припинення злочину, до якого належать запобіжні заходи, здійснювані після початку кримінально-караних дій [5].

Російські вчені в підручнику „Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ” під запобіганням розуміють дії з установлення особи, які задумують конкретні злочини, і прийняття необхідних заходів, що виключають реалізацію їх намірів [6].

Я.Ю. Кондратьєв у своїй монографії „Теоретичні правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції” роз'яснює, що запобігання злочину здійснюється як похідне від об'єкта та предмета, а не дублювало кримінологічне розуміння цього феномена, а включало у себе свої якості та властивості відповідно до специфіки предмета оперативно-розшукової діяльності.

У змісті роботи також наводиться теза про розмежування запобігання в широкому та вузькому розумінні. У широкому значенні, запобігання - це комплексне використання оперативно-розшукових сил і засобів.

У вузькому розумінні, запобігання злочинам є використанням оперативно-розшукових сил і засобів, як спеціально, чітко врегульовану законом і підзаконними актами діяльність оперативних підрозділів щодо протидії кримінальній активності з боку конкретних осіб [7].

Отже, під запобіганням злочинів у транспортній діяльності, на нашу думку, доцільно розуміти комплекс оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення осіб, які замислили й підготували злочини, і чинення щодо них запобіжного впливу, з метою недопущення продовження та реалізації кримінальних намірів.

Відповідно до нового тлумачного словника української мови припиняти - це перервати яку-небудь дію, процес, стан, що триває; змушувати кого-небудь перестати робити щось чи поводити себе відповідно до встановленого порядку [1].

Припинення злочинів - це діяльність оперативних підрозділів та інших правоохоронних органів, спрямована на те, щоб не допустити продовження й завершення злочину, знешкодити злочинні дії на стадії підготовки чи замаху на злочин, припинити злочин, що готується.

І.В. Сервецький у науково-практичному коментарі до Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність” під припиненням злочину розуміє застосування оперативно-розшукових заходів до конкретної особи або групи осіб з метою позбавити їх реальної можливості продовжувати вчинення злочину [8].

Отже, припинення злочинів у сфері транспорту є діяльністю оперативних підрозділів з використанням оперативно-розшукових сил, заходів, засобів, методів з метою перервати злочин, який мають намір вчинити особи.

Свого визначення потребує поняття профілактики злочинів. Це особливий вид соціального управління, який покликаний гарантувати безпеку правоохоронних цінностей і полягає в розробленні й здійсненні системи цілеспрямованих заходів щодо виявлення та усунення причин злочинів, умов, які сприяють їх здійсненню, а також запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [4].

Профілактика, згідно з визначенням словника української мови, є заходами, що запобігають виникненню й поширенню чого-небудь; сукупність заходів [2].

Сутність кримінологічної профілактики, на думку О.Г. Кальмана, полягає в реалізації таких заходів, які були б безпосередньо спрямовані на випередження, обмеження, усунення кримінологічних чинників і захисту економіки від злочинних посягань на різних етапах розвитку злочинної економічної діяльності [9].

У кримінології під профілактикою злочинів розуміється здійснення системи заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів. У науці сталою є точка зору поділу на загальну та індивідуальну профілактику.

До заходів загальної профілактики злочинів відносяться: профілактична перевірка, профілактичний припис, повідомлення про невиконання профілактичного припису, кримінологічне дослідження, роз'яснення положень законодавства України з питань профілактики злочинів, інформування населення про стан злочинності, засоби й методи захисту населення від злочинних посягань.

До заходів індивідуальної профілактики злочинів відносять: роз'яснення суспільної небезпечності поведінки особи, яка скоїла правопорушення, та усне її попередження про неприпустимість протиправних і антигромадських дій; офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки; профілактичний облік в органах внутрішніх справ чи служби безпеки й здійснювані у зв'язку з цим заходи; адміністративний нагляд територіальними ОВС; соціальний патронаж [10].

У науці ОРД загально визнаною є точка зору, що оперативно-розшукова профілактика є системою цілеспрямованих оперативно-профілактичних та інших передбачених чинним законодавством заходів, що проводяться щодо осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, для здійснення оперативного контролю за ними, профілактичного впливу, попередження злочинів, які готуються [11].

На думку І.П. Козаченка, оперативно-розшукова профілактика - це самостійна форма ОРД, а саме: цілісна система оперативного контролю й профілактичного впливу щодо осіб, криміногенної обстановки (ситуації) та інших антисуспільних явищ, попередження задуманих злочинів і тих, що готуються, з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів. Розкриваючи поняття оперативно-розшукової профілактики, доцільно виходити з таких суб'єктів, які цілеспрямовано здійснюють профілактику злочинів як явну функцію, володіють можливістю вибору лінії поведінки, мають у розпорядженні спеціальні сили й засоби профілактичного впливу [10].

Аналізуючи наведене, можна зробити висновок, що „попередження, запобігання, припинення й профілактика”, на перший погляд, є тотожними, тобто однаковими за своїм змістом, але в діяльності оперативних підрозділів, як показало проведене нами дослідження, вони мають різне значення. Так, на нашу думку, попередження злочинів у сфері транспорту є більш широким за своїм змістом, метою якого є виявлення й усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів загалом, а запобігання - це дія, яка здійснюється після того, як уже було формування злочинного умислу.

Припинення здійснюється після початку дій, відповідальність за які передбачена кримінальним законодавством. Якщо воно стосується профілактики, то це значення за своїм змістом є більш вузьким, а саме: цілий ряд заходів, які запобігають виникненню й поширенню злочинів, і використовується для конкретної спеціалізації.

Крім того, між профілактикою злочинів загалом і оперативно-розшуковою профілактикою є ряд певних відмінностей. Сутність оперативно-розшукової профілактики злочинів у сфері транспорту полягає в дослідженні тих її внутрішніх, закономірних, стійких і суттєвих властивостей, які визначають її природу й призначення. З цього погляду, оперативно-розшукова профілактика виступає як частина (підсистема) цілісної системи загальнодержавної профілактики злочинів.

Також оперативно-розшукове запобігання злочинам у

сфері транспорту відрізняється від інших видів попередження ще й тим, що воно вивчає особливості не тільки гласної, а й негласної діяльності оперативних підрозділів з усунення умов, що сприяють вчиненню злочинів у сфері транспорту, а також особливості впливу на профілакторів осіб за допомогою сил, заходів, засобів і методів, які знаходяться в їх розпорядженні.

Отже, можна зробити висновок, що оперативно-розшукове запобігання злочинам у сфері транспорту - це врегульована нормативно-правовими актами діяльність оперативних підрозділів із застосування цілого комплексу оперативно-розшукових заходів, методів і сил з метою проведення систематичного контролю за оперативною ситуацією у сфері транспортної діяльності й особами, від яких слід очікувати вчинення кримінально карних діянь, та вчинення на них профілактичного впливу з метою недопущення здійснення задуманих злочинів чи дій з їх підготовки.

Наведене нами визначення оперативно-розшукового запобігання злочинам у сфері транспорту, яким би повним чи вичерпним воно не здавалося, може мати ще багато інших наукових оціночних суджень.

Література

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. - К.: Аконтіт, 1998. - Т. 3: Обє-Роб. - 1998. - 927 с.
2. Словник української мови / [за ред. І.К. Білодіда]. - К.: Наук. думка, 1973. - Т. 4. - 84 с.
3. Курс кримінології (загальна частина) / За загальною редакцією О.М. Джужи. - К.: Юрінком-Інтер, 2001. - С. 352.
4. Джужа О.М. Стислий словник кримінологічних термінів: Навчальний посібник. [Текст] / О.М. Джужа - К.: НАВСУ, 1999.
5. Юридична енциклопедія. - Т. 2. - К.: Видавничо-українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1999.
6. Оперативно-розшукова діяльність: Учебник. / 2-е изд., доп. и перераб. / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. - М.: ИНФРА-М, 2004. - 848 с.
7. Кондратьєв Я.Ю. Теоретичні правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції. [Текст] / Я.Ю. Кондратьєв - К.: НАВСУ, 2004. - 444 с.
8. Сервецький І.В. Науково-практичний коментар Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність” [Текст] / І.В. Сервецький - К.: Парламентське видавництво, 2000. - 208 с.
9. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та практичні проблеми попередження: [Текст]: Автореферат дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кальман Олександр Григорович. - Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2004. - 43 с.
10. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова профілактика. [Текст] / І.П. Козаченко - К., 1991. - 136 с.
11. Юхно О.О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ: Монографія. [Текст] / О.О. Юхно. - Одеса: Інтерпринт, 2010. - 368 с.

Баранов С.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри діяльності ОВС на
транспорті ОДУВС
Надійшла до редакції: 21.12.2013